

UN TESTO GRECO DEL XVIII SECOLO

SULLA PITTURA

ΠΕΡΙ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ

da un manoscritto del 1726

[[PRIMA PARTE]]

PANAGIOTIS DOXARÀS

Kalamata 1662 - Corfù 1729

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ώραία αὕτη τέχνη, δογματίζει που περὶ τῆς γραφικῆς ὁ ὁ Ἰταλὸς Lanzi (*Storia della pittura italiana. Vol. V. p. 299*), ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἰταλικῆς ζωγραφίας, θυγάτηρ οὐσα φαντασίας ἡρεμούσης καὶ ἡσύχου καὶ θεωρὸς τῶν φαιδροτάτων εἰκόνων, δειλιᾶ οὐ μόνον πρὸ τῆς κλαγγῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῆς μόνης τῆς ὑπονοίας τῶν πολεμικῶν ὄπλων. Ἄν δὲ τοιοῦτοι λόγοι φαίνωνατι ἀλήθεϊς λεγόμενοι περὶ τῆς ζωγραφίας ἐν τῇ Ἰταλίδι χώρα, ὅπου περιλάλητοι ἀριστοτεχνῶν γραφδίδες εἶχον ἤδη ἐν ἡ πρόκειται ἐποχῇ ἀνυψώσει τὴν τέχνην εἰς ὑπατον τελειότητος βαθμὸν, πόσω μάλλον ἤθελον φανῆ εὐστοχώτεροι, ἐφαρμοζόμενοι εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα. Καὶ ἀληθῶς ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ ἐν τῇ νυκτὶ τῆς περικολπωθείσης αὐτὴν δουλείας εἶδεν ἀποσβενημένη τὴν δᾶδα τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῶν γραμμάτων, πῶς ἐδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ καὶ βελτιώσῃ σὺν τοῖς ἄλλοις κλάδοις τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ τὴν γραφικὴν τέχνην, ἤδη ἀποβεβαρωμένην ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς ἀφιλοκαλίας, ἐν ᾧ τὸ μὲν σῶμα περιέβαλλεν ὁ σιδηροῦς κλοιός, τῆς δὲ ψυχῆς, σπανίως ποτὲ ἀναπτερουμένης, ἀπεκολόβου τὰς πτέρυγας ψαλὶς τυραννότευκτος. Καὶ ὅμως εἶνε τῷ ὄντι θαυμάσιόν τι καὶ συγκινητικόν, πῶς δὲν ἀπεμύζησε καὶ

τὴν ὑστάτην ἰκμάδα πνευματικοῦ βίου καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως ὁ πινηγρὸς λῖψ τῆς δουλείας. Καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο ὡς πρὸς τὴν ζωγραφίαν ὀφείλεται εἰς τὴν θρησκείαν, μόνην τότε παρήγορον τοῦ ὑποδοῦλου γένους. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ τεθλιμμένος Ἕλληνας πορευόμενος ἀνεύρισκεν ἐν τῇ ἀναλυομένῃ λαμπάδι τοῦ θυσιαστηρίου τὴν ἀλληγορίαν τῆς πεφλημένης πατρίδος, ἣτις ἐτάκη εἰς ἀτμὸν καὶ μόλις ὑποκαίουσαν σποδίαν ἀπέλιπεν, ἀφ' οὗ τὸν κόσμον ὅλον ἐφώτισε. Προσβλέπων τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ ἀνεκάλυπτε τοὺς ἥλους, δι' ὧν ἡ Ἑλλὰς ἐσταυρώθη. Καὶ ὅτε περὶ μέσας νύκτας κατὰ τὴν Λαμπρὰν ἀργυρόστολος ὁ ἱερεὺς περιέφερε τῆς Ἀναστάσεως τὸ εἰκόνισμα, κρύφιον δάκρυ τοῦ χριστιανοῦ, ἀσπαζομένου τῆς ἐκ τοῦ τάφου ἐξεγέρσεως τοῦ Σωτήρος, προέδιδε τὸν πόθον τοῦ Ἕλληνος εὐχομένου τῆς πατρίδος τὴν ποθητὴν ἀνάστασιν. Ἄλλ' ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἀναστάσεως ἢ παράστασις, τῶν Ἁγίων καὶ Μαρτύρων τὰ εἰκονίματα ἐκόσμουσαν πᾶν παντὸς ναοῦ σκῆνωμα, ἠγιάζον τὰς γωνίας παντὸς οἴκου· εὕρισκοντο πανταχοῦ, εἰς τὰ ἀπάτητα ὕψη νεφελογειτόνος, ὡς καὶ εἰς τὰ κρυφιώτερα ἐρημοκκλησίου, ὡς καὶ εἰς τὰ κρυφιώτερα βάθη τῆς ταξειδευούσης ὀλκάδος. Οὕτως ἐν ἐλλείψει μεγάρων πολυτελῶν καὶ βασιλικῶν πολυταλάντων καὶ μουσείων πολυπλούρων, ὁποῖα ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ κατὰ τὸν Βορρᾶν ἀπησχόλουν παμπληθεῖς γραφίδας εἰς περισσὰ καλλιτεχνήματα τῆς τε θρησκευτικῆς καὶ τῆς θύραθεν ζωγραφίας, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι ἢ λατρία καὶ αἱ πατροπαράδοτοι θρησκευτικαὶ παραδόσεις ἀπῆτουν τὴν οἰανδήποτε, ἔστω καὶ βαναυσουργὸν, ζωγραφικὴν ἐνασχόλησιν πολυπληθῶν τεχνιτῶν, μοναχῶν ὡς τὸ πλεῖστον, οἵτινες καθ' ὠρισμένους τύπους ἐργαζόμενοι καὶ προδιαγεγραμμένα σχέδια πρὸ αὐτῶν ἔχοντες, ἰστόρουν τῆς ἐκκλησίας, καὶ οἷον εἰ ἐνεσάρκουν τὰ ἰνδάλματα τῆς εὐβλαβοῦς πίστεως τοῦ ὀρθοδοξοῦντος Ἕλληνος τῶν μύσων αἰώνων. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐκ τῶν οὕτως περὶ τὴν γραφικὴν ἐγχειρησάντων Ἑλλήνων ἐδυνήθησαν ἐν παρακμῇ τῆς τέχνης, μόλις που τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαίας γραφικῆς διασωζούσης, νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ἐσκαμμένα καὶ

παρεκκλίναντες τὴν καθημαξευμένην νὰ διακριθῶσιν εἴτε ἐν τῇ Δύσει, ὡς ὁ Κυριακὸς Θεοτοκόπουλος, ὁ ἐν Μήλου Ἄντωνιος Βασιλάκης, ὁ Βελισσάριος Κορέντσιος, ὁ Ἄγγελος Βερβήκιος, εἴτε ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι νὰ ὑπερακουτίσωσι τοὺς συναδέλφους, οἳ οἱ Ἐμμανουὴλ Πανσέληνος, ὁ Γεώργιος Μάρκος ὁ τὸν Σαλαμίτι νὰ ἱστορήσας, ὁ Κρήτης Τζάννης ὁ Μπουσιαλῆς,, ὁ Παναγιώτης Δοξαράς καὶ εἴ τις ἄλλος. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι εἶνε δυστυχῶς εὐάριθμοι, τοῦθ' ὅπερ παρέχει ἓνα λόγον πλείονα, ἵνα τὰ κατ' αὐτοὺς ἐπιμελῶς ἐξερευνηθῶσι καὶ λεπτομερῶς διαφωτισθῶσι. Καὶ περὶ μὲν τινῶν τούτων ἱκανὰ ἐγράφησαν ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι παρὰ τοῦ πρώτου ἐν ἡμῖν ἀσχοληθέντος περὶ τὴν συναγωγὴν τοιαύτης ὕλης, τοῦ σοφοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου ἀργότερον δὲ καὶ παρὰ τοῦ φιλοπονωτάτου Κωνστ. Σάθα, καθ' ὅσον τινὲς αὐτῶν μετέσχον τοῦ φιλολογικοῦ ἢ πολεμικοῦ βίου τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, περὶ ἄλλων δὲ προσεχῶς θέλομεν ἡμεῖς διαλάβει. Ἐνταῦθα δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος συμπληροῦμεν ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ παρὰ Μουστοξύδου περὶ τοῦ προμνημονευθέντος Παναγιώτου Δοξαρά γραφέντα, συνοδεύοντες οὕτω τὴν ἔκδοσιν τοῦ μετὰ χεῖρας ἀνέκδοτου περὶ ζωγραφίας συνταγματίου τοῦ Ἑλληνομνήμονος τούτου καλλιτέχνου.

Ὁ Παναγιώτης Δοξαράς ἐγεννήθη περὶ τὸ 1662 ἐκ πατρὸς Νικολάου, διακριθέντος κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἐπανάστασιν τῶν Μανιατῶν ἐν ἔτει 1696. καὶ γνωρίζομεν μὲν θετικῶς τὴν ἐκ Καλαμῶν καταγωγὴν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδαμοῦ ῥητῶς ἀναφέρεται ὁ τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Παναγιώτου. Καὶ εἶνε μὲν πιθανὸν νὰ ἐγεννήθη ἐν Καλάμαις, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν ἐγκατεστημένος, ἀλλὰ δὲν εἶνε πάντῃ ἀβάσιμον τὸ νὰ ἐξενέγκωμεν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἶδε τὸ φῶς ἐν Ζακύνθῳ, ὅπου ὁ γεννήτωρ κατέφυγεν, ἄγνωστον πότε, ζητῶν νὰποφύγη τὴν ἀλγεινὴν θέαν τῆς τυραννομένης πατρίδος. Ὅπωςδὴποτε βέβαιον εἶνε καὶ γνωστὸν τοῦτο, ὅτι ὁ ἡμέτερος ζαγράφος ἐν τοῖς αὐτογράφοις, ὡς θέλομεν παρακατιόντες ἴδει, κώδηξι τῶν δύο αὐτοῦ πονημάτων, παρὰ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι παρατίθησι τὸ ἔθνικόν

ἐπώνυμον, χαρακτηρίζων ἑαυτὸν ὡς Πελοποννήσιον, ἐν δέ τινι καλλιτεχνήματι αὐτοῦ ὡς Λακεδαιμόνιον.

Ὁ Δοξαράς αὐξηθεὶς καὶ ἐλθὼν εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὸν σύγχρονον αὐτοῦ ἱερομόναχον Λεόντιον, ἐκπαιδεύθη ἀρκετῶς τὰ ἱερὰ γράμματα κατὰ τὸ ἔθος τῆς τότε ἐποχῆς. Ἄλλ' ὅποσον ἀνεπαρκῆ ἦσαν ὅσα ἐδιδάχθη καταδείκνυται ἔκ τε τῶν πολλῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις αὐτοῦ ἀνορθογραφίῳν καὶ σολοικισμῶν, καὶ ἔκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας, ἣν εὐρίσκομεν ἐν τῷ α ἀθηναϊκῷ κώδικι τῆς μεταφράσεως τοῦ Βιντσίου, ἔνθα ἐν τέλει ἀναγινώσκομεν· «Εἰς ταῦτα ὅλα ζητῶ συμπάθειο ἀπὸ τοῦ σοφοῦ καὶ διδασκάλου, ἐπειδὴ ἔλαβα τὴν τόσῃν τόλμῃν νὰ ἐπιχειρισθῶ ἕνα ἔργον τοσοῦτον δι' ἐμέ δύσκολον, δηλαδὴ μα μεταγλωττίσω τὴν παρούσαν βίβλον τῆς ζωγραφίας ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸν εἰς ἀπλήν ἡμετέραν διάλεκτον, χωρὶς νὰ σπουδάξω εἰς Ἑλληνικὰ σπουδαστήρια· καὶ διὰ τοῦτο ὑποπτεύομαι ὅτι οὐχὶ μόνον νὰ ἔχω ἄπειρα σφάλματα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, ἀλλὰ ὁ μοίῳς καὶ εἰς τὰς λέξεις, διὰ τὸ ὁποῖον δέομαι συχωρήσεως ἀπὸ ὅσους ἤξεύρουσιν τὴν ἐπιστήμην τῶν γραμμάτων.»

Ταῦτα